

Dr Milica KOSTIĆ

EKONOMSKA POLITIKA CRNE GORE PRED NOVIM IZAZOVIMA

OPŠTI PRILAZ

Kada se govori o reformama i ekonomskoj politici u Crnoj Gori (konspekt, rezultati, perspektiva) neophodan je širi pristup. Osnovni teorijski okvir sa jedne, i uslovi, stanje (nivo privrednog i socijalnog razvoja Republike), s druge strane, treba da budu smješteni u kontekst ukupnih razmatranja.

Polazeći od navedenog u ovom radu prvo će se, u najkraćem, izložiti teorijski okvir ekonomske politike kao posebne oblasti ekonomske nauke i konkretne aktivnosti koju sprovodi država i drugi subjekti u cilju regulisanja kretanja u privredi i vanprivrednoj sferi.

U drugom dijelu rada tretiraju se u globalu reforme i ekonomska politika Crne Gore u dokumentima.

Treći, težišni dio rada posvećen je tretiranju pitanja vezanih za perspektivu Crne Gore. Odnose se na izazove za dugoročnu ekonomsku politiku kojom bi trebalo da se usmjerava privredni i socijalni razvoj Crne Gore u budućem periodu, kada njena ekonomska politika treba da postane dio globalnog usmjeravajućeg ekonomskog, naučnog i tehnološkog sistema.

U zaključnim razmatranjima date su, u vidu rezimea, neke relevantne konstatacije izloženih stavova i određene preporuke koje bi trebalo da razmatraju kreatori ekonomske politike u budućem periodu.

TEORIJSKI OKVIR

Ekonomska politika svake zemlje, pa i naše, odnosi se na ukupno stanovništvo. Zbog toga ima izuzetan značaj:

- kao posebna oblast ekonomske nauke i
- praktična aktivnost koju u regulisanju privrednog života, u skladu sa odabranim ciljevima, sprovode država i drugi subjekti društva.

Ona je zavisna od više činilaca, a prvenstveno društveno-političkog sistema i dostignutog stepena privredne razvijenosti zemlje, a zatim modela organizacije, odnosno strukture njene ekonomike.

Na ekonomsku politiku snažan uticaj vrši međunarodni ekonomski i politički položaj zemlje, a posljednjih godina i veoma izražene posljedice i kontinuirani uticaji tranzicijskog procesa i globalizacije.

Savremena ekonomska politika sadrži teorijske stavove i praktične zahtjeve. Njome se upravlja razvojem. Teorija i praksa moderne privrede dala je prioritet makroekonomskim ciljevima.

Osnovni ciljevi društva, po prirodi stvari, istovremeno su *ciljevi ekonomske politike* i prakse najvećeg broja zemalja tržišne privrede. Redosljed ciljeva nije od najvećeg značaja, ali je njihova ukupnost (jedinstvo, međuzavisnost i kompleksnost) izuzetno bitna.

Radi se o sljedećim *ciljevima*:¹

- *Ekonomski rast i razvoj* (permanentno povećavanje ukupnih potencijala društva, porast: društvenog bruto proizvoda (GDP), nacionalnog dohotka, GDP po stanovniku, nacionalnog dohotka po stanovniku, ličnih primanja, nivoa standarda, kao i stalno tehničko-tehnološko usavršavanje i prilagođavanje nacionalne ekonomije izazovima kretanja na globalnom planu);

- *Makroekonomska ravnoteža* (stabilnost cijena, stabilna valuta, dobra snabdjevenost tržišta, budžetska ravnoteža i dr.);

- *Ekonomska efikasnost* (veća proizvodnja sa manjim troškovima upotrijebljenih resursa, po jedinici, porast neto proizvoda, po proizvođaču i rezultata rada u odnosu na uložena sredstva);

- *Investiciona efikasnost* (povoljniji odnos između obima i strukture investicija i stope rentabilnosti);

¹ Detaljnije vidi: dr Petar Đukić (1997), *Ekonomska politika i društveni ciljevi; Stabilnost, razvoj i reforme*; U: Ekonomska politika između stabilizacije i rasta; Univerzitet u Beogradu, Ekonomski fakultet, str. 12-13.

– *Tehnološka efikasnost* (porast proizvodnje po jedinici upotrijebljenih faktora izraženih u njihovim fizičkim veličinama);

– *Povećanje zaposlenosti radne snage* (radi boljeg korišćenja raspoloživih ljudskih resursa, postizanja „društvene harmonije i socijalne integracije” i humanog odnosa društva prema svakom pojedincu da mu se pruži šansa da daje svoj doprinos radom u različitim djelatnostima);

– *Spoljno-trgovinska ravnoteža* (vrednosna struktura izvoza i uvoza ima poseban značaj za dugoročni koncept otvorene i globalno konkurentne privrede);

– *Smanjenje izuzetno velikih regionalnih razlika u razvoju* (radi stabilnosti sistema i održavanja neophodne makroekonomske ravnoteže i smanjenja političkih tenzija između privredno nerazvijenih, srednje razvijenih i razvijenih područja zemlje);

– *Socijalna ravnoteža i društvena pravda* (pretpostavlja takvu raspodjelu dohotka koja će kroz sistem oporezivanja i društvene brige uticati na smanjenje socijalnih razlika i poboljšanje ekonomskog položaja vulnerabilnih kategorija stanovništva, kao i na podršku društva njihovom usavršavanju, prekvalifikovanju, zapošljavanju i boljem statusu u društvu);

– *Zdravo društvo* (život najvećeg dijela stanovništva, posebno mlađeg uzrasta, koji je u skladu sa načelima medicinskog i mentalnog zdravlja, ekološkim standardima i u kome se odnos između proizvodnje i potrošnje ostvaruje na osnovu principa održivog razvoja).²

Postoji i drugačiji redosljed ekonomskih ciljeva društva, tj. ciljeva ekonomske politike, koji utvrđuju pojedine zemlje prema specifičnosti sopstvenog razvoja. Neke zemlje, na primjer, prioritet daju visokom nivou zaposlenosti i stabilnosti cijena...³

Bez obzira na redosljed utvrđenih ciljeva ekonomske politike, njihovom realizacijom vrši se usmjeravanje ekonomske aktivnosti, prije svega zahvaljujući snazi države, odnosno njenom uticaju na učesnike u privrednom životu, posebno na korisnike proizvoda ili usluga, radi postizanja unaprijed definisanih opštih ciljeva.

*

U makroekonomskoj analizi postoje tri teme koje posebno zaokupljaju pažnju naučnih krugova, a samim tim i kreatora ekonomske politike:

² Isto, str. 12.

³ Vidi: Wonnacott, Wonnacott, *Economics, Mc Grawhill International Book Company*, str. 10-16.

– Kakav je odnos kratkog i dugog roka i iz toga evidentno ponašanje cijena i komunalnih i realnih varijabli svake privrede;

– Da li ekonomska politika treba da bude *aktivna ili pasivna*? i

– Da li upravljanje razvojem preko ekonomske politike treba da bude zasnovano na „*unaprijed utvrđenim pravilima ili na diskreciji, tj. slobodi izbora?*”⁴

Postoje različita mišljenja naučnika u vezi navedenih tema, kao i praksa iz pojedinih zemalja.

Preovladava mišljenje da se ključna razlika između kratkog i dugog roka ispoljava u ponašanju cijena. Empirijska provjera stanja u prethodnoj SR Jugoslaviji i Crnoj Gori u tome okviru to je potvrdila tokom posljednje decenije prošlog vijeka, naročito 1992. i 1993. godine (inflacija, hiperinflacija).

Druge dvije teme vezane za upravljanje ekonomskom politikom povezane su sa karakterom odstupanja privrede od ravnoteže.⁵

Ne postoji u ekonomskoj teoriji jedinstven stav o tome da li treba dati prednost *aktivnoj* ili *pasivnoj* ekonomskoj politici.

Nezavisno od izbora prilaza, *očekivanja* igraju ključnu ulogu u privredi, jer utiču na ponašanje potrošača, investitora i drugih ekonomskih subjekata. Očekivanja pored mnogih komponenti zavise i od mjera ekonomske politike.

Za naše uslove u Crnoj Gori primjenjiv je obrazac aktivnog upravljanja razvojem koji se danas obično prihvata ukoliko je privreda prolazila kroz brojne šokove (a naša jeste!) i pri tome je ekonomska politika uspijevala da ih u najvećem dijelu „amortizuje”. U takvim uslovima aktivna ekonomska politika u našoj zemlji je opravdana za ovaj i budući period.

⁴ Detaljnije vidi: dr Nebojša Savić (1995), *Osnove ekonomske politike u 1996. godini*; Zbornik radova *Ekonomska politika Jugoslavije u 1996. godini*; Savez ekonomista Jugoslavije i Naučno društvo ekonomista Jugoslavije, Beograd, str. 3-12.

⁵ *Fridman* je „lider ideje” po kojoj je privreda po svojoj prirodi stabilna i po kojoj uzroci odstupanja od ravnoteže leže, pored ostalih faktora i u ekonomskoj politici. Istog su mišljenja nobelovac Lucas, R., Barro i dr. koji su predstavnici novoklasične ekonomije. Drugačije mišljenje zastupa druga grupa ekonomista (prije svega kejnzijanci i neokejnzijanci). Oni ukazuju da je „privreda sama po sebi nestabilna i izložena šokovima bez obzira na karakter ekonomske politike, pa je neophodno u recesiji djelovati na rast agregatne tražnje...”.

Sljedeća tema koja je u teoriji poznata odnosi se na to da li ekonomskom politikom treba upravljati na *osnovu pravila ili diskreciono?*

Ovdje je neminovno dati precizne odgovore koji glase:

Ekonomska politika *zasnovana je na pravilima* ukoliko kreatori – donosioci ekonomske politike unaprijed najavljuju kako će reagovati na ekonomske situacije, ali i uz obavezu da mora biti sprovedeno ono što je predviđeno.⁶

Pravila treba da proizvedu dobre i adekvatne rezultate.

Globalno posmatrano, u statičkom pogledu, dobra pravila su ona koja u ekonomiji obezbjeđuju alokativnu, a u dinamičkom ona osiguravaju adaptivnu efikasnost.

Adaptivna efikasnost predstavlja „sklonost društva da tokom vremena sistematski uči i stiče znanje, uvodi inovacije, preduzima rizik i kreativne aktivnosti svih vrsta, kao i da rješava probleme i otklanja uska grla...⁷

Za razliku od prethodnog čvrstog stava ekonomska politika je *zasnovana na diskreciji* ukoliko kreatori ekonomske politike imaju slobodu da izaberu mjere ekonomske politike.⁸

Očigledno, mišljenja su različita i u praksi treba naći adekvatnu mjeru – kombinaciju jednog i drugog pristupa.

Kada se radi o ekonomskoj politici Crne Gore za naredni period nužno je, čak imperativno, da se pojedine politike (posebno fiskalna i poreska, naučna politika i druge), baziraju na pravilima. To bi praktično značilo da se godišnje, uz porast društvenog bruto proizvoda, mora smanjivati: učešće javne potrošnje u društvenom bruto proizvodu, kao i „sive” ekonomije (te njen prelazak u legalnu). Istovremeno, neophodno je smanjenje određenih poreskih opterećenja, a povećanje izdvajanja sredstava za nauku. Imperativ treba da bude afirmisanje znanja, te stvaranje uslova za ostvarivanje i unapređenje istraživanja, inovacija, tehnologija i razvoja zasnovanog na znanju.

⁶ North, Douglass C., *Privatizacion Incentives and Economic Performance; Internet*, str. 4.

⁷ Prije mnogo godina Kydland i Prescott dali su objašnjenja u prilog ekonomskoj politici zasnovanoj na čvrstim pravilima, a ne na diskreciji. Vidi: Kydland, F. E. and E. C. Prescott (1977), *Rules Rather than Discretion. The Inconsistency of Optimal Plans*; Journal of Political Economy 85, str. 473-491.

⁸ N. Savić, Op. cit. str. 7.

Navedeni pristup je neminovao, jer iskustva bivših socijalističkih zemalja koje su relativno brzo prošle nevolje tranzicijskog procesa pokazuju da je vođenje aktivne ekonomske politike zasnovano na pravilima dalo rezultate. Instrukivan primjer je Slovenije; nešto manje Mađarske, Češke i Poljske.

U Sloveniji je za jednu deceniju završena tranzicija: socijalistička privreda pretvorena je u kapitalističku privredu, regionalna u malu „nezavisnu” privredu, privreda Sejovog u privredu polukejnzijanskog tipa, a industrijska u post-industrijsku. Iza uspjeha stoje početni uslovi⁹ i *dobro vođena kadrovska*¹⁰ i ekonomska politika koja je odgovarala postojećoj strukturi privrede.

Kada se govori o ekonomskoj politici post socijalističkih privreda treba istaći da *nije postojao koncept ekonomske politike tranzicijskih privreda*. Zbog toga su pravci njenih akcija formirani u hodu. Neke zemlje su ih izvodile sa više, a neke sa manje uspjeha. Zato su i rezultati bili veoma različiti.

Sve bivše republike SFR Jugoslavije su u definisanju osnova, principa i ciljeva ekonomske politike, sa specifičnim pristupom, polazile od toga da prioritet treba dati transformaciji (vlasničkoj, organizacionoj i upravljačkoj), a u hodu izgradnji institucija tržišne privrede koje su omogućavale sprovođenje tranzicijskog procesa. Bilo je realnije da su prvo i ubrzano izgrađene institucije sistema, pa se ne bi u institucionalnom vakuumu dešavalo sve ono što je imalo izražene negativne tendencije.

REFORME I EKONOMSKA POLITIKA CRNE GORE U OSNOVNIM DOKUMENTIMA

Tema Okruglog stola *Reforme i ekonomska politika u dokumentima i praksi Crne Gore* pruža mogućnost za širi pristup realizaciji reformi

⁹ Dr Jože Mencinger (2004) *Socijalno-tržišna ili „čista” tržišna privreda*; Pogovor knjizi Džozefa E.

Stiglica *Protivrečnosti globalizacije*; SBM-x, Beograd, str. 296.

¹⁰ U vrijeme osamostaljenja Slovenije potpredsjednik Vlade bio je poznati jugoslovenski ekonomista dr Jože Mencinger. „On se suprostavio Jeffrey Sachs (koji je došao u Sloveniju) i razornoj šok terapiji MMF-a. Nije sasvim uspio, ali je dovoljno uspio da Slovenija danas stoji mnogo bolje nego ostale jugoslovenske republike. Tako nije bilo sličnih potpredsjednika Vlade...” Izvor: dr Branko Horvat, *Religija tržišnog fundamentalizma*; U: Dž. E. Stiglic, Op. cit., str. 300-301.

u proteklih nekoliko godina, te ostvarivanju i predviđanju sveobuhvatnog višegodišnjeg plana (ciljeva i zadataka) privrednog i socijalnog razvoja Republike u zakasnelom tranzicijskom procesu.

Osnovna dokumenta koja determinišu reforme su:

– Agenda ekonomskih reformi u Crnoj Gori 2002-2007. tj. inovirana Agenda... 2003-2005.

– Agenda obrazovnih reformi,

– Strategija razvoja i redukcija siromaštva,

– Strategija regionalnog razvoja Crne Gore,

– Ekonomska politika za 2002, 2003, 2004, 2005.

– Posebne agende upravnih, zdravstvenih i drugih reformi.

Dokumenta: Agenda ekonomskih reformi odnosi se na petogodišnji period, Ekonomska politika na pojedine godine, a obje strategije na duže vremensko razdoblje.

– Dugoročnog karaktera će biti *Prostorni plan Republike Crne Gore* do 2020. godine, čija je izrada u toku.

Za potrebe izrade Prostornog plana Republike u 2005. godini na Univerzitetu Crne Gore urađeno je 18 baznih studija i 19-ta (svodna) – Studijska osnova.¹¹ Realno je očekivati da će rezultati ogromnog, multidisciplinarnog istraživanja biti od neprocjenjive koristi obrađivačima Prostornog plana i brojnim institucijama i pojedincima. Posebno bi trebalo da urađene studije koristi Vlada Republike Crne Gore kod koncipiranja politike i strategije dugoročnog razvoja Republike i pojedinih privrednih i društvenih djelatnosti, te dugoročne ekonomske politike (naročito razvojne i naučne).

¹¹ Izradu Projekta *Sektorske studije – Analize i ekspertize (SS-AE) za potrebe izrade Prostornog plana Republike (PPR)* finansirala je GTZ – Njemačka organizacija za tehničku saradnju, a naručilac je Vlada Republike Crne Gore – Ministarstvo zaštite životne sredine i uređenja prostora. Pored Univerziteta kao konsultantska organizacija bio je Republički zavod za urbanizam i projektovanje. U sklopu Projekta urađene su studije: Prirodne karakteristike; Organizacija i uređenje prostora, Prirodne i pejzažne vrijednosti i zaštita prirode; Vodoprivreda i hidrotehnički sistemi; Upravljanje otpadom; Privreda – pravci privrednog razvoja Crne Gore (Energetika, Turizam, Poljoprivreda, šumarstvo, lov i ribolov; Pomorska privreda, Rudarstvo i industrija, Usluge (trgovina, bankarstvo, agencije i ostale usluge); Saobraćaj i komunikacije; Društvene djelatnosti; Demografski razvoj; Urbanizacija, razvoj naselja i funkcije centara; Kulturna baština; Seizmički rizik i rizik od drugih akcidenata i Odbrana i civilna zaštita.

Agenda ekonomskih reformi u Crnoj Gori 2002-2005. (Agenda) predstavlja strateški razvojni dokument u kome su prikazani elementi sistema koji je usmjeren na usvajanje aktuelnih normi i standarda razvijenih zemalja koje su osnov i uslov za približavanje i asocijaciju sistemu Evropske unije.

Strategija razvoja i redukcija siromaštva tretira razvojni proces u zakasnjeloj tranziciji, sa posebnim naglaskom na pravce djelovanja i nudeći mjere za redukciju siromaštva. Ovaj dokument komplementaran je sa Agendom ekonomskih reformi.

Strategija regionalnog razvoja Crne Gore je dokument od posebnog značaja za ostvarivanje regionalne komponente razvoja i ravnomjernijeg razvoja Republike. Strategijom su predviđeni mehanizmi, mjere i aktivnosti za podsticanje regionalnog razvoja, otklanjanje postojećih disproporcija u razvoju (na relaciji sjeverni-centralni-južni region Crne Gore), zaustavljanje migracije stanovništva sa seoskih područja, te aktiviranje prirodnih i ljudskih resursa i integrisanje manje razvijenih opština u ukupni privredni razvoj Republike.

Ekonomska politika za pojedine godine (2002, 2003, 2004, 2005) predstavlja konkretizaciju ciljeva i zadataka Agende ekonomskih reformi i ostalih dokumenata (strategija).

Navedeni i drugi dokumenti kojima se definišu strateški ciljevi i zadaci reformi i upravljanje razvojem putem ekonomske politike, sadrže i sintezu ostvarenih rezultata za posljednje dvije godine.

Agenda ekonomskih reformi i ostala kompatibilna dokumenta oslanjaju se na tri stuba novog ekonomskog sistema, stvorenog u tranzicijskom procesu:

- otvorenu tržišnu ekonomiju,
- dominantnu ulogu privatne svojine i
- zaštitu svojinskih prava.

Navedeni prilaz obezbjeđuje kontinuitet konceptualnih sistemskih promjena i ekonomske politike Crne Gore u uslovima zakasnjele tranzicije i izazova globalizacije. Dokumentat je u funkciji postizanja strateškog opredjeljenja Crne Gore – ulaska u Evropsku uniju i NATO i odnosi se na njegove ekonomske aspekte.¹²

¹² Agenda ekonomskih reformi u Crnoj Gori 2002-2007. (2005), Vlada Republike Crne Gore, str. 7.

U osnovnim opredjeljenjima budućeg razvoja Republike *težište treba da se pomjera na ekonomski rast i razvoj*, što je uslov za poboljšanje životnog standarda i kvaliteta života stanovništva.

To je neminovnost na koju upućuje realno dosta nepovoljno stanje u privredi, s jedne i zahtjevi međunarodnih institucija (na bazi principa, normi i standarda) koje treba Državna zajednica Srbija i Crna Gora da ispuni na putu ka pridruživanju Evropskoj Uniji i Svjetskoj trgovinskoj organizaciji, s druge strane.

Svjetska banka je u Izvještaju za Crnu Goru – Ekonomskom memorandumu (Agendi za definisanje politike rasta i konkurentnosti), koji je prvi ove vrste za Crnu Goru, dala iscrnu analizu ostvarivanja reformi. Na osnovu analize u Ekonomskom memorandumu skrenuta je pažnja na „*ključne izazove*” buduće ekonomske politike Crne Gore. U Izvještaju Svjetske banke daje se sveobuhvatna srednjoročna agenda vezana za politiku reformi, sa definisanim prioritetima. Tu je izdvojeno „*pet tema kao ključni prioriteti* kojima se kreatori ekonomske politike u Crnoj Gori moraju pozabaviti kako bi povećali zaposlenost, rast i konkurentnost”.¹³ Riječ je o reformama koje treba da budu usmjerene na povećanje zaposlenosti, ekonomskog rasta i razvoja i konkurentnosti.

To su:

- reforma tržišta i rada;
- reforma fiskalne politike;
- reforme privatnog i finansijskog sektora i
- ostale reforme – primjer u praksi (turizam).

*

Budući da je ovaj rad usmjeren prvenstveno na buduću strategiju ekonomske politike Crne Gore, treba istaći samo nekoliko karakterističnih zapažanja u vezi navedenih dokumenata, od kojih su najznačajnija sljedeća:

– U dokumentima su definisani konceptualni osnovi, ciljevi i zadaci, pri čemu u pogledu redosljeda nijesu ispoštovani neki metodološki zahtjevi.

¹³ Svjetska banka (2005) – *Izvještaj br. 32623 YU*, Srbija i Crna Gora, Republika Crna Gora, *Ekonomski memorandum – Agenda za definisanje politike rasta i konkurentnosti*, str. III-XIII.

– Dokumenta su rađena na savremen način i sa ujednačenom prezentacijom.

– Bilo bi mnogo bolje da je u dokumentima data iscrpnija analiza privrednih kretanja i razvoja svih društvenih djelatnosti u prethodnom periodu i za duži period – bar za posljednjih pet godina.

IZAZOVI ZA EKONOMSKU POLITIKU U SREDNJEM I DUGOM ROKU

Zahtjevi koji se postavljaju pred kreatore ekonomske politike Crne Gore za srednji i dugi rok su veliki i složeni. Radi se o zahtjevima koji su imperativni, a odnose se na stvaranje uslova za oživljavanje privrednih aktivnosti, povećanje zaposlenosti, konkurentnosti, privrednog i socijalnog razvoja.

Istovremeno, nameću se zahtjevi koji polaze od plaftorme kojom su predviđeni uslovi koje Srbija i Crna Gora treba da ispune u cilju stabilizacije i pridruživanja Evropskoj Uniji i uključivanja u evro-atlanske integracije.

Izmijenjena vlasnička struktura i otvorena tržišna privreda treba da podstaknu i omoguće zadovoljavanje većih standarda u svim aktivnostima privrednih i društvenih djelatnosti, tj. standarda koji su karakteristični za razvijene zemlje. To je neminovno zato što otvaranje domaće privrede prema okruženju i šire, podrazumijeva omogućavanje međusobnog povezivanja i dejstva skoro svih oblika ekonomskih aktivnosti između pojedinih nacionalnih privreda prema važećim standardima. Ono obuhvata otvaranje prema svim oblicima međunarodnih ekonomskih odnosa i saradnje, kao i prema uticajima drugih, nacionalnih ili „internacionalno harmonizovanih” ekonomskih politika. Zbog toga otvaranje domaće prema svjetskoj ekonomiji zahtijeva otklanjanje *prepreka* i stvaranje *uslova* za nesmetanu razmjenu roba i usluga sa inostranstvom za kretanje faktora proizvodnje (u obliku rada, kapitala i tehničko-tehnoloških, organizacionih i informatičkih znanja, odnosno naučnih dostignuća). Istovremeno treba računati na uticaj nacionalnih ekonomskih politika na naše procese, koje u drugim zemljama (u regionu i Evropskoj Uniji) usmjeravaju privrednu aktivnost i razvoj djelatnosti obrazovanja, nauke, zdravstva... i ekonomske odnose sa inostranstvom.

Ekonomski i društveni faktori otvaranja naše privrede su brojni, a društveni i politički veoma promjenljivi. Zbog toga strategija ekonomske politike mora uključiti i *zaštitnu politiku*, koja je neophodan sastavni dio svake politike otvaranja prema privrede i drugih zemalja.

– Crnoj Gori je potrebno oživljavanje ukupne privredne aktivnosti; potreban joj je tzv. *održivi ekonomski razvoj*. Da bi se on ostvario potrebno je maksimalno angažovanje svih faktora proizvodnje (i usluga), a posebno priliv stranog kapitala. Privredi je potreban permanentni, „miran i pouzdan” porast investicione aktivnosti, kao i angažovanje radne snage koja (prema zvaničnoj evidenciji o broju nezaposlenih u Crnoj Gori) nije oskudan ni ograničavajući faktor budućeg razvoja.

Održivi razvoj Crne Gore u vremenu ispred nas moguće je ostvariti usmjeravanjem adekvatnom ekonomskom politikom, prvenstveno razvojnom i naučnom. Niz usaglašenih aktivnosti i institucionalna dogradnja trebalo bi da u kratkom i dugom roku imaju rezultat: povećanje zaposlenosti, konkurentnosti, rast bruto domaćeg proizvoda (GDP) i GDP per capita, rast životnog standarda i smanjenje siromaštva i obnavljanje srednje klase. Da bi se ostvario održivi ekonomski razvoj neophodni su uslovi, među kojima je *posebni uslov*: stabilan ambijent za razvoj privatnog sektora.

– Izazovi za donošenje ekonomskih reformi u pet ključnih sektora, definisanih u dokumentima, nijesu jedini. Za sprovođenje reformi i utvrđivanje ekonomske politike Crne Gore za naredni period nameću se, sa sinergijskim obilježjima, *izazovi širih razmjera* i sa *kontinuiranim djelovanjem*.

1. Reforme i ekonomska politika za naredni period moraju se *navstaviti* sa svim pozitivnim efektima koje je imala dosadašnja ekonomska politika (makroekonomska stabilizacija, tržišno orijentisane strukturne reforme...), uz minimizaciju negativnih efekata iz prethodnog perioda. To se prvenstveno odnosi na:

- razvoj i funkcionisanje institucija tržišne privrede;
- harmonizaciju zakonodavstva sa zakonima Evropske unije / Acquis communautaire – AKI, Strategijama i deklaracijama Ujedinjenih nacija;
- unapređenje poslovne klime i široko otvaranje prostora za polet i dominantnu poziciju privatne inicijative i preduzetništva;
- drugačiji, po sve afirmativan odnos prema istraživanju, inovacijama i tehnologiji i naučnoj djelatnosti;

– neophodnost potpunijeg obuhvata sfere društvenih djelatnosti, kao nosilaca socijalnog razvoja društva, i djelatnosti koje nijesu naše dovoljno mjesto ili nijesu tretirane u dokumentima (kultura, fizička kultura, sport), a iste su u uzročno-posljedičnoj vezi sa razvojem privrede.

2. Ekonomska politika Crne Gore i Srbije je pred velikim i permanentnim novim izazovima od kojih su dva dominantna i imperativna:

- najnoviji principi, ciljevi i odrednice industrijske, spoljno-trgovinske, socijalne, istraživačke i razvojne politike Evropske unije i
- globalizacija (prvenstveno ekonomska, informatička i naučna).

Lisabonskom agendom (koja je donijeta na Lisabonskom samitu Savjeta Evrope 20. marta 2000. godine) postavljeni su *novi strateški ciljevi* razvoja Evropske unije do 2010. godine. Determinisano je „da Evropska unija postane najkonkurentnija ekonomija u svijetu, zasnovana na *dinamizmu razvoja znanjem zasnovanih djelatnosti*, sposobna za održivi ekonomski rast, sa više poslova i boljim poslovima i većom socijalnom kohezijom”, odnosno „o razvoju *održive ekonomije zasnovane na znanju i inovacijama*.”¹⁴

Nova strategija Evropske unije, koja treba da bude prihvaćena i u našoj zemlji, razrađena je kroz elemente Lisabonske agende.

– Zdravi održivi ekonomski razvoj i favorizovanje planiranog rasta primjenom *prilagodljive* makro-ekonomske politike;

– priprema za *tranziciju ka znanjem zasnovanoj ekonomiji* i društvu, formirajući „pogodne” pojedine ekonomske politike koje prednost daju informacionom društvu i istraživanjima i razvoju;

– usmjeravanje u koracima (postepeno / gradualistički) procesa strukturnih reformi za konkurentnost i inovacije u uslovima kompleksnih tržišta;

– modernizacija modela evropskog društva, investirajući u ljude i njihovo znanje;

– razmatranje uticaja ovih politika na životnu sredinu.¹⁵

Svaki od navedenih elemenata Lisabonske strategije obavezuje po red članica Evropske Unije i sve države – kandidate za pridruživanje, pa i našu zemlju.

¹⁴ Evrolex: Communication EC ‘Industrial policy in an Enlarged Europe’, COM (2002), 714. Prema: Slavka Zeković (2004), *Strateški okviri EU za održivi razvoj industrije i mogućnosti našeg usklađivanja*; Ekonomski anali, 163, Beograd, str. 119.

¹⁵ Isto, str. 120.

S obzirom na strateško opredjeljenje Crne Gore i Državne zajednice Srbija i Crna Gora za evropske integracije (*te malo domaće* tržište Crne Gore), predstoji intenzivni rad na oživljavanju privrednih aktivnosti, primjeni principa i normi evropskog zakonodavstva, postizanju i održavanju konkurentnosti i dalje regionalne i evropske integracije.

Naprijed navedeno stalni su izazovi za ekonomsku politiku Crne Gore koja sa ponuđenim programom postepene dorade reformi na ključnim područjima, *treba prvenstveno da podstakne privredni razvoj, konkurentnost i socijalni razvoj*, što je jedan od preduslova za uspješnost reformi.

Integracija tržišta u okviru pridruživanja Evropskoj uniji i Svjetskoj trgovinskoj organizaciji od posebnog je značaja za malu privredu, kao što je privreda Crne Gore.

O položaju male privrede i njenoj strategiji razvoja dosta je pisano u radovima naših eminentnih ekonomista¹⁶ u periodu od 80-tih godina prošlog vijeka. Isticane su težišne tačke strategije koje su, u nešto modificiranom obliku, našle mjesto i u Agendi ekonomskih reformi u Crnoj Gori i „Ekonomskom memorandumu” Svjetske banke:

- povećanje specijalizacije i efikanost u proizvodnji roba i usluga;
- smanjenje troškova poslovanja i diversifikacija rizika;
- smanjenje visoke nestabilnosti prihoda sa kojom se male države suočavaju i dr.¹⁷

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

– Tranzicijski proces u Crnoj Gori traje dugo, kao i institucionalna dogradnja. To otežava sprovođenje reformi i njihovu realizaciju, pa su na određenim područjima evidentni zastoji.

Institucionalna ograničenja treba u hodu otklanjati, kako ona ne bi bila kočioni faktor budućem privrednom i socijalnom razvoju. Istovremeno treba obezbijediti „institucionalnu inovaciju” i „institucionalnu

¹⁶ Prof. dr Radmila Stojanović, akademici: Nikola Čobeljić, Kosta Mihajlović, Mirčeta Đurović, Branislav Šoškić, prof. dr Dragutin Marsenić, prof. dr Gojko Rikalo i dr. Naučnici Ekonomskog fakulteta – Instituta za društveno-ekonomska istraživanja u Podgorici (u 35-to godišnjem periodu postojanja Instituta) objavili su nekoliko stotina radova o Crnoj Gori i njenom mjestu u Jugoslaviji.

¹⁷ Svjetska banka (2005), Izvještaj... *Ekonomski memorandum...*, Op. cit, str. 2.

adaptaciju” stalnim izazovima i komplementarnost djelovanja pojedinih instituta. To je imperativ ovog i budućeg vremena, u kome institucionalni sinergizam treba da omogući aktiviranje potencijala društva i ostvarivanje razvojnih ciljeva u željenom pravcu.

– Ekonomska politika (kao institucionalni činilac) treba da bude zasnovana na pravilima, sa mogućnošću da kreatori ekonomske politike imaju slobodu da izaberu mjere ekonomske politike za usmjeravanje razvoja.

– Budući ukupni razvoj Crne Gore treba usmjeravati aktivnom, stabilizacionom ekonomskom politikom, koja bi omogućila pokretanje privrednih aktivnosti, porast zaposlenosti, povećanje konkurentnosti i porast društvenog bruto proizvoda i DBP per capita.

– Neophodno je *čim prije donijeti Strategiju dugoročnog razvoja Crne Gore, a time i okvire dugoročne ekonomske politike.*

U ovim dokumentima posebno mjesto treba dati demografskim kretanjima i *populacionoj politici*, kao dijelu razvojne politike.

– Ekonomski i socijalni razvoj Crne Gore treba usmjeravati na prilagođavanje standardima Evropske unije. Jer, ekonomski i „moderni socijalni razvoj” zemalja EU zasnovan je na ekonomskoj efikasnosti tržišnog sistema globalne konkurentnosti.

– Novi zakoni obezbjeđuju adekvatan zakonodavni okvir za razvoj funkcionalne tržišne ekonomije. Ali, njih treba striktno primjenjivati, a u njihovoj implementaciji neophodno je otkloniti propuste.

– Konkurentnost povećava potrebu za sinergijom između razvojne i naučne politike, odnosno istraživanja, razvoja i tržišta, što upozorava na činjenicu da se u Crnoj Gori *mora rehabilitovati naučna djelatnost!*

– Kako nije završena vlasnička transformacija u privredi, nju treba nastaviti, kao i transformaciju u sferi društvenih djelatnosti.

Istovremeno treba raditi paralelno na pripremama za započinjanje tranzicije privrednog razvoja Crne Gore ka znanjem zasnovanim djelatnostima i granama.

Neophodno je unaprijediti statistički informacioni sistem Republike radi potpunijeg uvida u ostvarene rezultate privrede i društvenih djelatnosti, što je osnovno polazište za koncipiranje pojedinih vidova ekonomske politike.

– Ekonomska politika Crne Gore u sadašnjem, a naročito budućem periodu treba da postane dio globalnog usmjeravajućeg ekonomskog, naučnog i tehnološkog sistema.

Jer, opšte priznate ekonomske vrijednosti: „tržište bez granica, tehnološka integracija, multietnička kultura i multikulturna komunikacija, saradnja, mir i razumijevanje, uz globalnu regulaciju međunarodnih ekonomskih i političkih odnosa (prvih preko WTO, IMF, WB..., a drugih preko sistema kolektivne bezbjednosti i institucija OUN), postale su koordinate jedino mogućeg, razumnog i efikasnog vođenja ekonomske politike”¹⁸ na širim prostorima, pa i u Crnoj Gori.

Milica KOSTIĆ, Ph. D, Professor

ECONOMIC POLICY OF MONTENEGRO FACING NEW CHALLENGES

Summary

This paper deals with issues of Montenegro economic policy as empiric activity that in regulating of economy (in compliance with the chosen goals) is implemented by the state and other subjects.

The paper firstly address theoretical framework and then: an overview and the general assessment of the Montenegro economic policy according to the official documents, as well as middle and long term challenges for the economic policy.

The conclusions encompass the summary of the most important research findings and the recommendations, among which are the most important: the need for production of the long term development strategy for Montenegro, continuing of privatization in economy and social activities, affirmation of science etc.

¹⁸ Petar Đukić, Op. cit., str. 14.

